

Linguistic Research in the Holy Quran.
Vol. 11, No. 2, 2023
Research Paper

Textual Coherence of Surah Dhariyat Based on the Process of Semantic Circles

Abazar Kafi Mousavi

Assistant Professor, Department of Islamic Education, Farhangian University, Tehran, Iran

Abstract

Text coherence refers to a set of connected and related sentences. Qur'anic scholars have used many structural models to prove the coherence and relationship between verses of the Qur'anic surahs and have achieved new dimensions of the order and structure of the surahs. In this regard, a process named "Semantic Circles" has been designed, which can be a practical method to understand how the verses of a surah are connected. In this process, first, the content of each surah is divided into several semantic circles based on the topic, purpose, structure, and homogenous context; Then the logical connection between these semantic circles is examined. This essay, with a descriptive and analytical approach, applied the process of semantic rings to Surah Dhariyat to find an answer to the question of how the application of the process of Semantic Circles leads to the discovery of the textual coherence of Surah Dhariyat. The result is that the content of the answer to the oath, which expresses the sure fulfillment of God's promises, is placed as the central circle of the Surah and the rest of the circles are arranged in line with its proof and credibility. To ensure the fulfillment of His promises, God has invited man to think about earthly, heavenly, and spiritual signs.

Keywords: Textual Coherence, Connection of Verses, Semantic Circles, Surah Dhariyat.

This is an open access article under the CC- BY 4.0 License ([Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)).

<https://doi.org/10.22108/NRGS.2023.135200.1813>

مقاله پژوهشی

انسجام متنی سوره ذاریات بر پایه فرایند حلقه‌های معنایی

اباذر کافی موسوی*

۱- استادیار گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

a.kafi@cfu.ac.ir.

چکیده

انسجام متن، بیان‌کننده مجموعه‌ای از جملات به هم پیوسته و مرتبط با یکدیگر است. قرآن‌پژوهان برای اثبات و نحوه انسجام و مناسبات بین آیات سوره‌های قرآن از الگوهای ساختارشناسانه متعددی بهره گرفته‌اند و به ابعاد جدیدی از نظم و ساختارمندی سوره‌ها دست یافته‌اند. در همین راستا، فرایندی با عنوان «حلقه‌های معنایی» طراحی شده که روشی کاربردی برای فهم نحوه ارتباط آیات یک سوره است. در این فرآیند، ابتدا محتوای هر سوره براساس موضوع، هدف، ساختار و بافت همگون به حلقه‌های معنایی متعددی، تقسیم و سپس ارتباط منطقی بین این دوایر معنایی بررسی می‌شود. در این جستار با رویکرد توصیفی تحلیلی به انطباق فرایند حلقه‌های معنایی بر سوره ذاریات پرداخته می‌شود تا پاسخی به این پرسش داده شود که کاربرد فرایند حلقه‌های معنایی چگونه موجب کشف انسجام متنی سوره ذاریات می‌شود. نتیجه اینکه محتوای جواب قسم که بیان‌کننده تحقق حتمی وعده‌های الهی است، حلقه محوری سوره است و بقیه حلقه‌ها در راستای اثبات و باورپذیری آن، چینش شده‌اند. خداوند برای اطمینان‌بخشی نسبت به تحقق وعده‌هایش، انسان را به اندیشیدن در نشانه‌های زمینی، آسمانی و انفسی دعوت کرده است.

واژه‌های کلیدی

انسجام متنی، ارتباط آیات، حلقه‌های معنایی، سوره ذاریات.

۱- طرح مسئله

این بی‌نظمی را به ویژگی‌های اصیل سبک قرآنی نسبت داده‌اند (فقه‌سی زاده، ۱۳۷۴ش، ص ۱۴۴). آنان درس‌ناخواندگی پیامبر (گوستاو لوبون، ۱۳۷۸ش، ص ۲) یا طولانی شدن مدت زمان نزول قرآن و پاسخگویی به اتفاقات و حوادث گوناگون در طول مدت ۲۳ سال را دلیل این پراکندگی متنی می‌دانند (سیوطی، ۱۳۶۳ش، ج ۲، ص ۳۴۲)؛ اما بسیاری از پژوهشگران قرآنی این دیدگاه را مخالف اصول فصاحت و بلاغت قرآن دانسته و یکپارچگی هر یک از سوره‌ها را لازمه حکمت، بلاغت و اعجاز قرآن بیان کرده‌اند (دراز، ۱۳۹۱ق، ص ۱۲۱) و بر آن اصرار دارند که پیوستگی و انسجام دقیقی بین آیات قرآن وجود دارد.

انسجام، یکی از ویژگی‌های متن است که به کلام، یکپارچگی و وحدت می‌بخشد و موجب برقراری رابطه بین اجزا و قسمت‌های متن می‌شود تا خواننده یا شنونده را به مضمون و محتوای کامل و صحیح متن برساند؛ به عبارت دیگر، انسجام به رابطه‌های معنایی درون‌متنی دلالت دارد که در فهم متن دخالت دارند (عدالت‌پور، ۱۳۸۹ش). درباره وجود انسجام و ارتباط بین آیات یک سوره دو دیدگاه کلی مطرح شده است؛ گروهی بر ناپیوستگی و گسیختگی مضمون آیات و مضامین سوره‌ها تأکید دارند و

طرفداران این دیدگاه، وجود انسجام را به صورت خطی و فقط در آیات هم‌جوار جاری می‌دانند (سیوطی، ۱۳۶۳ش، ج ۲، ص ۳۴۲)؛ ولی برخی دیگر بر این باورند که هر یک از سوره‌های قرآن دارای جامعیت واحدی است که در انسجام و به هم پیوستگی آیات نقش دارد و از این حد جامع به عنوان وحدت موضوعی یاد می‌کنند (بی‌آزار شیرازی، ۱۳۷۶ش، ج ۱، ۴۳۸؛ خامه‌گر، ۱۳۸۲ش، ص ۱۹)؛ در واقع، آنان پیام هر یک از سوره‌ها را اساس فهم دیگر آیات قرار می‌دهند و یک موضوع را محور و مدار فهم آیات می‌دانند (شحاته، ۱۹۹۰م، ص ۲۷). آنان برای اثبات سخن خویش شواهد متعددی دال بر وجود نظم و چینش اعجاز گونه الفاظ و آیات و حتی سوره‌های قرآن ارائه داده و تلاش کرده‌اند بر اساس قواعد و نظریه‌های متعدد زبان‌شناسی به خصوص مکتب نقش‌گرای هالیدی، پیوستگی بین آیات برخی سوره‌ها را به اثبات برسانند.

با وجود تلاش این پژوهشگران، به نظر می‌رسد هنوز نظریه و روش جامعی در بیان کیفیت تناسب آیات سوره‌ها به دست نیامده و نظریات جدید زبان‌شناسی قابلیت تطبیق بر محتوای همه سوره‌های قرآنی را نداشته است (خامه‌گر، ۱۳۹۷ش) و هنوز این سؤال مطرح است که چگونه و با چه روشی می‌توان به نظم و نحوه ارتباط و چینش آیات یک سوره پی برد.

برای یافتن پاسخی مناسب برای این پرسش به نظر می‌رسد به جای جست‌وجوی مناسبات بینا آیه‌ای به شیوه ترتیبی و خطی، باید ارتباط و مناسبات بین بخش‌ها و گروه‌های معنایی جست‌وجو شود. بدین صورت که محتوای هر سوره متشکل از حلقه‌های معنایی متعددی است که محتوای هر یک از حلقه‌ها را آیات مرتبط، هم‌سنخ و همگن تشکیل داده است. به بیان دیگر، آیات هم‌راستا و هم‌مضمونی که در مقام تکمیل معنا و مطلب واحدی هستند و بافت یکسانی را تشکیل داده‌اند، در حلقه و دایره‌ای مجزا قرار داده شوند؛ برای مثال، مجموع آیات قسم در یک حلقه و جواب آن در حلقه معنایی دیگری

قرار می‌گیرند. همچنین، آیات مربوط به یک داستان یا شاهد تاریخی در حلقه‌ای دیگر جای خواهند گرفت. پس از تفکیک و تمایز حلقه‌های معنایی به نحوه چینش منطقی و ارتباط آنان با یکدیگر پرداخته می‌شود تا ارتباط و مناسبات بین حلقه‌ها نمایان شود. از آنجا که کشف انسجام متنی پس از یافتن حلقه‌های معنایی و کشف ارتباط بین حلقه‌ها صورت می‌گیرد، عنوان (حلقه‌های معنایی) برای آن انتخاب شده است. این نوشتار، با محور قرار دادن و انطباق فرایند حلقه‌های معنایی بر سوره ذاریات، در پی آن است تا انسجام متنی و معنایی این سوره را تحلیل و تبیین کند. محتوای سوره ذاریات در نگاه اول دارای پراکندگی و عدم انسجام است؛ ولی با بازبینی این سوره، یک ساختار و نظم منطقی به دست می‌آید؛ البته تبیین و تفسیر این سوره بر پایه دیدگاه جدید (استدلالی بودن قسم‌ها) دنبال شده است. مطابق این دیدگاه، قسم‌های الهی در راستای اثبات و تبیین جواب قسم چینش شده‌اند و بیان‌کننده تصویری تمثیل‌گونه و باورپذیر برای اثبات مضمون جواب قسم‌اند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲۰، ص ۲۳۷؛ فراهی، ۱۳۴۹ق، ص ۳۷؛ بنت‌الشاطی، ۱۳۷۶ش، ص ۲۶۶). برای رسیدن به این تصویر برهانی، گاه لازم می‌آید واژگان قسم بر معنای مجازی آن حمل شوند یا نماد و سمبلی برای تصویرگری یک معنا یا حالتی در نظر گرفته شوند. انتظار می‌رود در نهایت پاسخ مناسبی برای این پرسش به دست آید که:

چگونه بر اساس فرایند حلقه‌های معنایی می‌توان به انسجام متنی آیات سوره ذاریات دست یافت؟
برای پاسخ به این پرسش، آیات این سوره بر مبنای نظریه قسم‌های استدلالی، تفسیر و ترجمه و سپس مراحل فرایند انسجام‌یابی بر این سوره به صورت گام‌به‌گام انجام می‌شود.

۲- پیشینه پژوهش

درباره بررسی انسجام متنی و محتوای سوره ذاریات، علاوه بر مطالب ذکر شده در تفاسیر جامع در ذیل آیات آن

بیان داستان‌های متعدد بر ضرورت عبرت‌گیری انسان از آیات انفسی، آسمانی و زمینی اصرار دارد. این تکرار سوگند و تعدد داستان‌ها، گاه مخاطب را در فهم پیوستگی آیات این سوره دچار سردرگمی می‌کند و نمی‌تواند به فهم کاملی از مقصود آیات دست یابد. به همین سبب، پس از بیان مبانی نظری به‌کاررفته در این سوره، به بیان نحوه اتصال و چینش آیات پرداخته می‌شود.

۳-۱. فرایند حلقه‌های معنایی

(حلقه‌های معنایی) فرایندی است که برای کشف مناسبات بینا آیه‌ای طراحی شده و با انجام آن، فهمی پذیرفتنی از نحوه انسجام محتوای یک سوره به دست آمده است. براساس این فرایند، به‌جای نگاه خطی به آیات و کشف ارتباطات بین یک آیه با آیه قبل و بعد، محتوای یک سوره در دو یا چند دایره معنایی جای می‌گیرد و سپس نحوه ارتباط دوایر معنایی کشف می‌شود. مضمون آیات قرارگرفته در هر یک از این حلقه‌ها باید مرتبط و مکمل دیگر آیات آن دایره باشد و مقصود واحدی را دنبال کنند؛ برای مثال، هر یک از داستان‌ها یا تمثیل‌ها در این سوره در حلقه‌ای مجزا قرار داده شوند و پیام‌ها و نکات دیگر درباره موضوعی واحد در حلقه‌ای دیگر. پس از جای‌دادن همه آیات در دوایر، نوبت به فهم ارتباط معنایی بین این حلقه‌ها می‌رسد. برای یافتن ارتباط منطقی بین حلقه‌ها لازم است این سؤال مطرح شود که مضمون و پیام این حلقه با کدام یک از حلقه‌های دیگر مرتبط است. برای فهم بهتر این فرایند، سوره ذاریات براساس همین فرایند پیش برده می‌شود.

۳-۲. دیدگاه قسم‌های استدلالی

برخی محققان معاصر قرآنی، رویکردی نو و پذیرفتنی درباره حکمت و هدف قسم‌های الهی ارائه کرده‌اند و بر برهانی بودن قسم‌های الهی اصرار دارند. آنان معتقدند سوگندها به‌منزله گواه و دلیلی برای اثبات مطالبی هستند که

سوره، آثاری نیز در قالب مقاله یافت شد؛ مانند: مقاله «مناسبات درونی و بینا آیه‌ای در سه سوره سوگنددار قرآن (نازعات، مرسلات، ذاریات)» نوشته ابوالفضل حرّی (۱۳۹۱ش) که براساس علم المناسبه و پذیرش انسجام اندام‌وار محتوای هر سوره به بررسی سه سوره نازعات، مرسلات و ذاریات می‌پردازد و نتیجه می‌گیرد نه‌فقط میان سوگندها با یکدیگر، میان سوگندها با سایر آیات سوره‌ها نیز پیوند اندام‌وار و منسجم برقرار است.

پایان‌نامه ارشد با عنوان «پیوستگی‌های شبکه‌ای سوره‌های قرآن کریم، مطالعه موردی سوره مبارکه ذاریات»، اثر روح‌الله داوری (۱۳۹۴ش)، به دنبال یافتن معیارهایی برای پیوستگی‌های شبکه‌ای سوره‌های قرآن کریم است. ایشان سوره ذاریات را از طریق غرض مشترک با سوره‌های اعراف، هود، صافات، قمر، ق، مرسلات و نازعات مشترک می‌داند و وجوه اشتراک دیگری را نیز مطرح کرده است.

مقاله «سبک‌شناسی سوره ذاریات» نوشته شعبان نصرتی و همکاران (۱۳۹۶ش)، براساس معیارهای سبک‌شناسی، به بررسی زیبایی‌های ادبی سوره ذاریات در سه سطح زبانی، ادبی و فکری پرداخته و آهنگ و ریتم کلمات و صوت حاصل از آنها را در جلب توجه مخاطب و خواننده بررسی کرده است.

آنچه نوشتار حاضر در مقام بیان آن است، نه در این مقالات و نه دیگر نوشتارهای ارائه‌شده، یافت نشد؛ به‌خصوص اهمیت طرح دیدگاه (حلقه‌های معنایی) و تطبیق آن بر سوره ذاریات که کاری نو و ابداعی است و نیازمند تکمیل و تطبیق بر سوره‌های متعدد قرآن کریم است.

۳. مبانی نظری

در سوره ذاریات خداوند سه مرتبه سوگند یاد می‌کند و پس از هر یک از این سوگندها جوابی را قرار می‌دهد و با

در جواب قسم آمده است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲۰، ص ۱۴۷). به نظر آنان چپش منطقی و ارتباط معنایی قسم‌ها به‌گونه‌ای است که تردید و شک مخاطبان را از میان می‌برد و تحقق جواب قسم را حتمی و امکان‌پذیر می‌کند (بنت‌الشاطی، ۱۳۷۶ش، ص ۲۶۶). بر این اساس، قسم‌ها مقدمه‌ای استدلالی و شاهد و گواه برای اثبات مطلبی هستند که در جواب سوگند آمده است (معرفت، ۱۳۷۹ش، ص ۲۹۵).

با تأمل در گفتار و نوشتار ادبی و بلاغی عرب و دیگر مردمان، این نوع کاربرد واو قسم و ادات مشابه آن را می‌توان یافت و به آن استشهاد کرد. درواقع آنان با سوگند خوردن بر اشیای مختلفی چون آسمان، بادهای زمین، روزها، شهرها، شمشیر، اسب‌ها و سواران و دیگر اشیای خواسته‌اند با شاهد قرار دادن آن قسم‌ها، باورپذیری مطلبی را برای مخاطب، بالا ببرند و او را بر پذیرش گفته خویش اقناع سازند. به بیان دیگر، استخدام این اشیا برای سوگند، دلیل و شاهی است بر مدعایی که معمولاً پس از قسم‌ها جای می‌گیرد؛ حال آنکه هیچ عظمت و شرافتی در آن موارد قسم لحاظ نشده است (فراهی، ۱۳۴۹ق، ص ۲۵).

به نظر می‌رسد سوره‌های قسم را بتوان بر همین مبنا بازنگری کرد و به‌جای عظمت‌بخشی به موارد سوگند، برهان نهفته در آن دنبال شود. برای تحقق این امر، لازم است نحوه ارتباط آیات قسم با یکدیگر و نیز نوع ارتباط آن قسم‌ها با جواب قسم تأمل و بازبینی شود. در این مقاله تلاش شده است این دیدگاه بر سوره ذاریات تطبیق داده شود.

۴- تناسب معنایی سوره ذاریات بر پایه حلقه‌های معنایی

محور اصلی سوره ذاریات، بر تحقق وعده‌های الهی تأکید دارد و برای تبیین این مطلب، در ابتدای سوره به وزش بادهایی اشاره می‌شود که موجب حرکت ابرها و کشتی‌ها می‌شوند تا رزق و روزی بندگان را جابه‌جا و تقسیم کنند. خداوند تحقق وعده رزاقیت خویش را

به وسیله این سیستم نظام‌مند، نشانه و تأییدی بر تحقق دیگر وعده‌هایش قرار می‌دهد. درواقع، انسان با مشاهده این نظام منسجم انکارناپذیر، اطمینان می‌یابد که همه وعده‌های الهی، صادق و تحقق‌پذیرند.

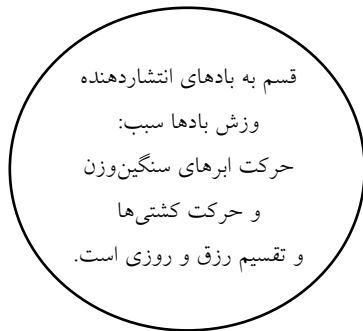
یکی از ویژگی‌های سوره ذاریات این است که سه مرتبه از سوگند به واو استفاده شده و پس از اتمام قسم و جواب قسم ابتدای سوره، قسم و جواب قسم دیگری نیز آمده است. در دومین سوگند، با اشاره به متعدد بودن مسیرهای آسمانی، اقوال متعدد و ضدونقیض منکران را سبب انحراف آنان از حقیقت می‌داند. همچنین، در آیه ۲۳ با سوگند به پروردگار آسمان و زمین، بر حقانیت سخنان الهی تأکید کرده است. برای توضیح بهتر این مطالب و بیان ارتباط آیات این سوره، از فرایند کشف حلقه‌های معنایی بهره برده شد و برای انجام آن، معانی مرتبط و هم‌راستا کشف و در دایره معنایی مجزا قرار داده شد.

۴-۱- حلقه معنایی اول سوره ذاریات

واژه (ذاریه) اسم فاعل از ماده (ذرو) به معنای منتشرکننده و پراکنده‌کننده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۲۷). این واژه غالباً در توصیف بادهای به کار می‌رود (فراهیدی، ۱۴۰۹م، ج ۸، ص ۱۹۴)؛ بنابراین، آیه «وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا» (ذاریات: ۱) یعنی قسم به بادهای پراکنده‌کننده و انتشاردهنده. دومین آیه با حرف عطف (فا) شروع می‌شود و مضمون این آیه را نتیجه و فرع آیه اول قرار می‌دهد (ابن‌عاشور، ۱۴۲۰ق، ج ۲۷، ص ۸) و وزش این بادهای را سبب جابه‌جا شدن اشیای سنگین می‌داند «فَالْحَامِلَاتِ وُقُرًا» (ذاریات: ۲). واژه (حامل) به معنای حمل‌کننده (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۵۷)؛ و (وقر) به معنای سنگینی شئی است (مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ج ۱۳، ص ۱۷۶). با توجه به آیاتی که سنگینی را در توصیف ابرها به کار برده‌اند (رعد: ۱۲) یا به حرکت ابرهای سنگین وزن، توسط بادهای اشاره دارند (أعراف: ۵۷). می‌توان گفت منظور از اشیای سنگین، همان ابرهای حجیم و عظیمی هستند که

را از امیرالمؤمنین (ع) پرسید و حضرت فرمود: منظور از (ذاریات)، باد است و از «فَالْحَامِلَاتِ وَفُرّاً» پرسید؛ فرمود: ابر است و از «فَالْجَارِيَاتِ يُسْرّاً» پرسید، فرمود: کشتی‌ها است. از «فَالْمُقَسَّمَاتِ أُمراً» پرسید، فرمود: ملائکه است (قمی، ۱۳۶۳ش، ج ۲، ص ۳۲۸).

کاربست حرف عطف (فا) در ابتدای آیات قسم، موجب شده است یک اتصال معنایی بین این چهار آیه برقرار شود؛ بنابراین، این آیات در یک دایره معنایی جای داده شدند. معنای اجزای این حلقه، وابسته به وزش باد است و وزش باد، در محور و مرکز این دایره جای دارد؛ حلقه معنایی اول (حلقه قسم): مضمون ۴ آیه اول سوره ذاریات

۴-۲- حلقه معنایی دوم سوره ذاریات

جواب محتوای قسم، در دو آیه آمده است که معنای یکدیگر را تکمیل می‌کنند. در این دو آیه، بر تحقق همه وعده‌های الهی تأکید شده است «إِنَّ مَا تُوَعَدُونَ لَصَادِقٌ» (ذاریات: ۵) و از آنجا که برپایی قیامت، یکی از این وعده‌های الهی است، وقوع آن را امری حتمی شمرده است «وَإِنَّ الدَّيْنَ لَوَاقِعٌ» (ذاریات: ۶). این دو آیه جواب - که محور و ستون سوره ذاریات هستند - در یک حلقه معنایی جدید جای داده و (حلقه معنایی محوری) نامیده شدند؛ حلقه معنایی دوم (حلقه محوری): مضمون آیات ۵ و ۶ سوره ذاریات.

با وزش بادها به سمت سرزمین‌های مختلف در حرکت‌اند (آلوسی، ۱۴۱۵ق، ج ۱۴، ص ۳).

در سومین آیه، به حرکت راحت و آسان کشتی‌های عظیم روی آب‌ها اشاره شده (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۳۶۵) و به مدد حرف عطف (فا)، حرکت کشتی‌ها را نتیجه وزش بادها قرار داده است «فَالْجَارِيَاتِ يُسْرّاً» (ذاریات: ۳). واژه (یسر) به معنای سهولت و راحتی است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۹۱) و واژه (جاری) به معنای روان‌شونده است که معمولاً برای حرکت آب یا حرکت یک شیء روی آب به کار می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۱۹۴). مشتقات این واژه در قرآن، غالباً برای اشاره به حرکت کشتی‌ها به کار می‌رود؛ مانند (جاریه) در فراز «... حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ» (حاقه: ۱۱) که به معنای حمل و جابه‌جایی انسان به وسیله کشتی اشاره دارد؛ چنانچه جمع آن (جواری) در آیه «وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَغْلَامِ» (شوری: ۳۲) نیز در معنای کشتی‌ها به کار رفته و حرکت کشتی‌ها را از آیات و نشانه‌های الهی شمرده است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۶۱). در آخرین آیه قسم، به تقسیم رزق و روزی بندگان (بیضاوی، ۱۴۱۸ق، ج ۵، ص ۱۴۶) اشاره شده است «فَالْمُقَسَّمَاتِ أُمراً» (ذاریات: ۴). شروع این آیه با ادات (فا) بیان‌کننده آن است که تقسیم رزق و روزی، نتیجه وزش بادها و جابه‌جا شدن ابرها و کشتی‌هاست (قطب، ۱۴۱۲ق، ج ۶، ص ۳۳۷۶). چنانچه دعای سوم صحیفه سجادیه، فرشتگان را هدایت‌کنندگان باد، ابر و بارش باران معرفی کرده، فرشتگانی که نگهبانان خزاین بادها و روان‌کنندگان ابرها، به دستور و امر الهی و برحسب ظرفیت اشخاص و زمین، به تقسیم رزق و روزی موجودات مشغول‌اند. روایتی نیز در منابع شیعه و سنی در تفسیر آیات ابتدایی این سوره آمده که مؤیدی بر مطالب بیان‌شده است. امام صادق (ع) در این روایت در پاسخ شخصی که از ایشان درباره معنای آیه «وَ الذَّارِيَاتِ ذَرْوًا» سؤال پرسیده بود، می‌فرماید: ابن‌کواء همین سؤال

هر آنچه به شما وعده شده، قطعاً محقق می‌شود.
قطعاً روز جزا واقع‌شدنی است.

گیاهان و جابه‌جایی ابرها و کشتی‌ها را آیه و نشانه قدرت الهی معرفی می‌کند و از انسان می‌خواهد تا درباره این نظم و ساختار به تفکر و تعقل بپردازد (ر.ک: روم: ۴۶؛ بقره: ۱۶۴).

۴-۳- ارتباط حلقه قسم با حلقه جواب (محوری) سوره

ذاریات

خداوند در چهار آیه قسم ابتدای سوره، با سوگند به وزش بادهایی که جابه‌جایی ابرهای حجیم در آسمان و حرکت آسان کشتی‌های عظیم در دریاها می‌شوند، تصویری از هماهنگی و حکمت الهی در نحوه تقسیم رزق و روزی بندگان را به تصویر کشیده است (قطب، ۱۴۱۲ق، ج ۶، ص ۳۳۷۶). سپس براساس این تصویر ذهنی، جواب قسم را بیان کرده و با تأکید بر تحقق همه وعده‌های الهی، برپایی قیامت را امری حتمی دانسته است (مدرسی، ۱۴۱۹ق، ج ۱۴، ص ۱۵).

از نگاه بلاغی، مضمون چهار آیه قسم که از امور متعدد انتزاع شده، برای باورپذیری جواب قسم، استعاره تمثیلیه دانسته شده است؛ با این توضیح که ساختار منظم و هدفمند وزش بادهای برای به حرکت درآوردن ابرها و کشتی‌ها و درنهایت، تقسیم رزق و روزی بندگان، بیان‌کننده آن است که خداوند حکیم، برای تحقق وعده رازقیت خویش و تقسیم رزق و روزی بندگانش که در آیه ۲۲ این سوره به آن وعده داده «وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ» (ذاریات: ۲۲)، باد، ابر، کشتی‌ها و دریا را به خدمت گرفته است. این مقدمه استدلالی و درک‌شدنی، شاهد و دلیلی است بر اینکه خداوند حکیم برای به انجام رساندن هر یک از وعده‌هایش ساختار نظام‌مندی را طراحی کرده و مقدمات و ابزار مختلفی را به کار گرفته تا آن وعده را محقق کند (ر.ک: رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۲۸، ص ۱۶۲). مشابه همین بیان و استدلال در دیگر آیات قرآن نیز وجود دارد؛ آنجا که وزش بادهای بارورساختن

۴-۴- حلقه معنایی سوم سوره ذاریات

پس از تأکید خداوند بر حتمیت برپایی قیامت و روز جزا، به اختلاف نظر انسان‌ها نسبت به این وعده الهی و عاقبت آن اشاره می‌شود. خداوند ابتدا بر راه‌های متکثر و متعدد آسمانی سوگند یاد می‌کند «وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ» (ذاریات: ۷). (حُبُك) در لغت به معنای راه‌های متعدد و متکثر است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۱۷)؛ سپس در جواب این سوگند، خطاب را متوجه انسان می‌کند و می‌گوید: هر یک از شما انسان‌ها، راه و روش و گفتاری غیر از راه و روش دیگری برگزیده‌اید «إِنْ كُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلَفٍ» (ذاریات: ۸)؛ «مختلف» به این معنی است که هر کس، راه و روشی غیر از راه و روش دیگری برگزیند و نظر متفاوتی با دیگری داشته باشد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۹۵). نتیجه این اختلاف و دوگانگی این است که عده‌ای را از حق و حقیقت دور کرده است «يُؤْفِكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ» (ذاریات: ۹). واژه (افک) به معنای برگشت و منصرف‌شدن است و معمولاً در انصراف و برگشت از حق و واقعیتی به کار می‌رود (احمد بن فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۱۱۸) و «عنه» بیان‌کننده علت است و ضمیر «ه» به «قول مختلف» بر می‌گردد (آلوسی، ۱۴۱۵ق، ج ۱۴، ص ۷).

این سه آیه نیز حیطه معنایی واحدی را دنبال می‌کنند؛ به این صورت که ابتدا تصویری از راه‌های متعدد آسمانی ارائه می‌شود تا یک باور ذهنی نسبت به کثرت و تعدد برای مخاطب ایجاد کند، سپس این جمله را تمثیلی قرار می‌دهد برای تعدد و کثرت اعتقادات و گفتار انسان‌ها و

يُفْتَنُونَ» (ذاریات: ۱۳). بچشید کیفرتان را، این همان چیزی است که همواره به آمدن آن شتاب می‌کردید «ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِه تَسْتَعْجِلُونَ» (ذاریات: ۱۴). این آیات که بیان‌کننده گفتار دنیوی و عقوبت اخروی منکران تحقق وعده الهی است، در دایره معنایی جدیدی قرار داده شدند؛

کشته باد، حدس زندگان
آنان که در گرداب جهل و غفلت‌اند
همواره می‌پرسند پس روز جزا چه زمانی است؟!
همان روزی است که آنان را بر آتش، کیفر می‌دهند
به آنان گفته می‌شود بچشید کیفرتان را، این همان
چیزی است که همواره به آمدنش شتاب می‌کردید.

حلقه معنایی چهارم (حلقه منکران): مضمون آیات ۱۰ تا ۱۴ سوره ذاریات.

۴-۶- حلقه معنایی پنجم سوره ذاریات

در مقابل منکران، گروهی هستند که به وعده‌های الهی ایمان و باور دارند. خداوند ابتدا تصویری از پاداش اخروی آنان به نمایش گذاشته که در باغ‌های بهشتی و در میان چشمه‌ها جای دارند «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ» (ذاریات: ۱۵)، سپس به توصیف رفتار دنیایی‌شان می‌پردازد و علت رحمت پروردگارش را نیکوکاری در سرای دنیا می‌داند (ذاریات: ۱۶) و اینکه زمان کمی از شب‌ها را می‌خوابیدند (ذاریات: ۱۷) و در سحرگاهان طلب آمرزش می‌کردند (ذاریات: ۱۸) و در اموالشان حقی برای گدا و محروم بود (ذاریات: ۱۹). این توصیفات نیز مناسب قرارگرفتن در گروهی مجزا هستند؛

حلقه معنایی پنجم (حلقه مؤمنان): مضمون آیات ۱۵ تا ۱۹ سوره ذاریات.

در پایان، نتیجه این تعدد آرا را انحراف برخی انسان‌ها می‌داند. به بیان دیگر، همان‌گونه که آسمان، دارای راه‌های متعددی است، شما انسان‌ها نیز گفتار و افکار مختلفی دارید که موجب روی‌گردان شدن برخی از شما شده است. حلقه معنایی سوم (حلقه سوگند ۲): مضمون آیات ۷ تا ۹ سوره ذاریات.

قسم به آسمان که دارای راه‌های متعدد است.
قطعاً شما انسان‌ها در گفتاری متفاوتید.
این اختلاف، موجب انحراف است.

۴-۵- حلقه معنایی چهارم سوره ذاریات

پس از تصریح بر اختلاف باور انسان‌ها نسبت به تحقق وعده‌های الهی، به شرح حال این دو گروه متفاوت می‌پردازد. گروه منکری که دچار حدس، گمان و انحراف از واقعیت شده‌اند و در نهایت به عذاب و نفرین الهی دچار خواهند شد و گروهی که این وعده‌ها را باور می‌کنند و به آن ایمان می‌آورند. خداوند رفتار دنیوی هر یک از این دو گروه را بیان می‌کند و صحنه حضور متفاوت آنان در قیامت را به تصویر می‌کشد. در توصیف گروه اول آمده است: نفرین بر کسانی که بدون علم و از روی تخمین و گمان (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۷۹) سخن می‌گویند «قَبِلَ الْخَرَّاصُونَ» (ذاریات: ۱۰)؛ همان کسانی که در گرداب جهل و غفلت فرو رفته‌اند «الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ» (ذاریات: ۱۱)؛ پیوسته این سؤال را تکرار می‌کنند که روز جزا چه زمانی است «يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمَ الدِّينِ» (ذاریات: ۱۲). در ادامه، صحنه قیامت و عاقبت سخت آنان را تصویرگری می‌کند و در مقابل سؤال انکارگونه آنان می‌فرماید: روز جزایی که از آن سؤال می‌کنید، همان روزی است که منکران را گرفتار آتش می‌کنند «يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ

۴-۸- حلقه معنایی هفتم سوره ذاریات

خداوند با بیان ابزار نزول رزق بندگان در ابتدای سوره، وزش بادها و جابه‌جایی ابرها و کشتی‌ها را وسیله تحقق رزق بندگان، دانسته و برای باورافزایی جست‌وجوگران یقین، آنها را به تأمل در آیات موجود در سه عرصه متفاوت آسمان، زمین و وجود انسانی، دعوت و بر این مطلب تأکید کرده که آسمان، مکان نزول رزق، رحمت، عذاب، پاداش و تحقق وعده‌های الهی است و به اندازه مقدر و معلوم بر شما نازل می‌شود.

خداوند در آیه ۲۳ با سوگند به پروردگار آسمان و زمین، تحقق این وعده را حق و حتمی دانسته و آن را به حق بودن سخنان انسان تشبیه کرده است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۳۷۵)؛ یعنی همان‌طور که انسان در سخنان خود هیچ شکی ندارد، نباید در تحقق وعده‌های خداوندی که بر زمین و آسمان‌ها تسلط دارد، شک کند «فَوَ رَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلَ مَا أَنْتُمْ تَنْطِقُونَ» (ذاریات: ۲۳). درواقع، سیطره خداوند بر آسمان و زمین، نشانه علم و قدرت نامتناهی خداوند بر جهان هستی است و دلیلی است محکم بر تحقق وعده‌هایش؛ چون خلف وعده، عملی است که از شخص ضعیف و ناتوان سر می‌زند (مدرسی، ۱۴۱۹ق، ج ۱۴، ص ۱۷).

حلقه معنایی هفتم (حلقه سوگند ۳): مضمون آیه ۲۳ سوره ذاریات.

سوگند به پروردگار آسمان و زمین همان‌گونه که شما سخنانتان را حق می‌دانید، تحقق وعده‌های الهی نیز حق است.

۴-۹- حلقه معنایی هشتم سوره ذاریات

پس از آنکه خداوند از جویندگان حقیقت خواست تا در آسمان و زمین در پی نشانه‌ها و آیات الهی باشند (حلقه معنایی ششم)، به نمونه‌هایی از این نشانه‌های آسمانی و زمینی و انفسی می‌پردازد. در ابتدا مخاطب را روی زمین

پارسایان در باغ‌ها و چشمه ساراند.
آنچه پروردگارشان به آنان دهد می‌پذیرند؛
زیرا آنان از نیکوکاران بودند.
همواره اندکی از شب را می‌خوابیدند.
در سحرگاهان طلب آموزش می‌کردند.
در اموالشان حقی برای گدا و محروم بود.

۴-۷- حلقه معنایی ششم سوره ذاریات

از آنجا که عده‌ای پس از مشاهده اختلاف گفتار انسان‌ها در جست‌وجوی حقیقت هستند، خداوند سه مسیر برای تأمل در آیات الهی معرفی می‌کند تا شک و تردید آنها را به یقین تبدیل کند. زمین، اولین جایی است که برای تفکر و رسیدن به یقین معرفی می‌شود «وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ» (ذاریات: ۲۰). سپس او را دعوت به تفکر در وجود انسان می‌کند و از او می‌پرسد آیا این همه نشانه‌های بارز را در وجود خودتان نمی‌بینید؟ «وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ» (ذاریات: ۲۱). درنهایت، طالب یقین را متوجه نشانه‌های آسمانی و مسیر رزق و تحقق همه وعده‌های الهی را آسمان معرفی می‌کند «وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ» (ذاریات: ۲۲). این سه آیه که محتوای آن، معرفی سه عرصه تفکر برای رسیدن به یقین است، در حلقه معنایی جدیدی قرار داده شدند؛

حلقه معنایی ششم (حلقه نشانه‌ها): مضمون آیات ۲۰ تا ۲۲ سوره ذاریات.

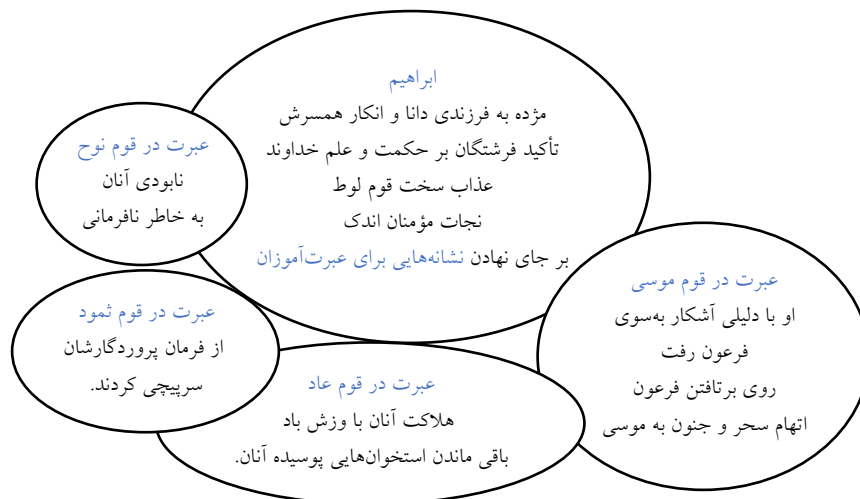
وجود نشانه‌هایی برای طالبان یقین
در زمین
و در نفس انسان
و در آسمانی که محل نزول رزق شما
و مکان تحقق وعده‌های الهی است.

عاد، قوم ثمود و قوم نوح برای عبرت‌گیری معرفی شده‌اند (ذاریات: ۴۱-۴۶).

تنوع بیان این داستان‌ها و پیوست آنان با یکدیگر به گونه‌ای است که باور به تحقق وعده عذاب منکران و نجات مؤمنان را القا می‌کند و در نهایت، این باور را ایجاد می‌کنند که هر کس به مسیر خطا برود و بر آن اصرار داشته باشد، قطعاً دچار عذاب الهی خواهد شد؛ هرچند فرعون و لشکریانش باشند. بیان این نمونه‌های تاریخی بیان‌کننده شواهد عینی و انکارناپذیری هستند تا شاهدهی باشند بر تحقق وعده قیامت و روز جزا و اینکه حتماً همه وعده‌های خداوند به وسیله مقدمات و ابزار گوناگون از جمله باد، صاعقه، سنگ و سیلاب محقق خواهد شد؛ هرچند مورد انکار تکذیب‌کنندگان قرار گیرد؛ بنابراین، مجموع این داستان‌ها در حلقه معنایی واحدی قرار داده می‌شوند؛

سیر می‌دهد و او را به تاریخ گذشته و آثار باقی‌مانده گذشتگان متوجه می‌کند؛ آثاری که مربوط به اقوام منکری است که نسبت به تحقق وعده‌های الهی مردد بودند؛ ولی سرانجام، عذاب وعده داده شده به آنان محقق شد. خداوند صحنه‌هایی از این حوادث را به تصویر می‌کشد. در داستان نخست، وعده ملائکه الهی به حضرت ابراهیم (ع) آمده که به او بشارت فرزند می‌دهند؛ ولی همسر او منکر تحقق آن می‌شود و با تعجب می‌پرسد: پیرزنی نازا چگونه می‌تواند فرزندی را به دنیا بیاورد؛ اما فرشتگان بر حتمیت تحقق این وعده الهی ایمان دارند (ذاریات: ۲۴-۳۰). سپس وعده عذاب قوم لوط (ع) مطرح می‌شود که با سنگ‌های آسمانی و نابودی آنان محقق شد (ذاریات: ۳۱-۳۷). در شروع داستانی دیگر حضرت موسی (ع) به‌عنوان نشانه‌ای برای عبرت معرفی می‌شود و نابودی فرعون و لشکریانش را پس از انکار دعوت موسای نبی به تصویر می‌کشد (ذاریات: ۳۸-۴۰). در سه داستان دیگر نیز عاقبت قوم

حلقه معنایی هشتم (حلقه عبرت): مضمون آیات ۲۴ تا ۴۶ سوره ذاریات.

زمین معرفی می‌کند و می‌فرماید «وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ» * وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ» (ذاریات: ۴۸-۴۷)؛ یعنی ما آسمان را با قدرت بنا کردیم و پیوسته آن را وسعت می‌بخشیم و زمین را گسترده‌تر می‌کنیم و چه خوب

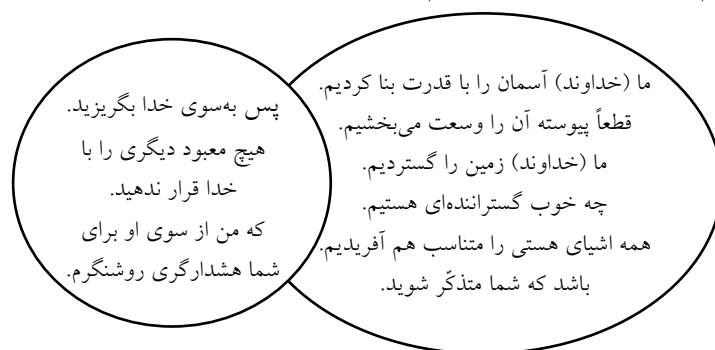
۴-۱۰- حلقه معنایی نهم و دهم سوره ذاریات

پس از تکمیل حلقه عبرت و هشدار، در تکمیل بیان نشانه‌های موجود در آسمان و زمین (حلقه معنایی ششم)، خداوند خود را خالق و آفریننده هر دو عرصه آسمان و

سبب، از انسان می‌خواهد تا فقط به‌سوی خداوند بگریزد و برای او شریکی قرار ندهد «فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ * وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ» (ذاریات: ۵۱-۵۰). مجموع این آیات که بیان‌کننده قدرت و سیطره خداوند بر آسمان و زمین و همه مخلوقات است، در یک حلقه و نتیجه‌ای که به‌وسیله (فا) عطف بر آن مترتب شده، در یک حلقه معنایی دیگر قرار داده شده است؛

گستراننده‌ای هستیم. سپس به آفرینش اشیا و موجودات مختلف در آسمان و زمین می‌پردازد و خلقت همه آنها را در قالب زوجیت و تناسب می‌داند «وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» (ذاریات: ۴۹). واژه (زوجین) در اینجا به معنای متناسب و مقارن است (احمد بن فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۳۵) و نشانه‌ای است بر هماهنگی و تناسب آفرینش تمام اشیا و ذرات هستی. از آنجا که همه آسمان و زمین و مخلوقات در سیطره قدرت الهی هستند، پس راهی جز پناه‌بردن به این خالق قادر نیست؛ به همین

حلقه معنایی نهم (حلقه قدرت الهی) و دهم (حلقه توحید): مضمون آیات ۴۷ تا ۵۱ سوره ذاریات.

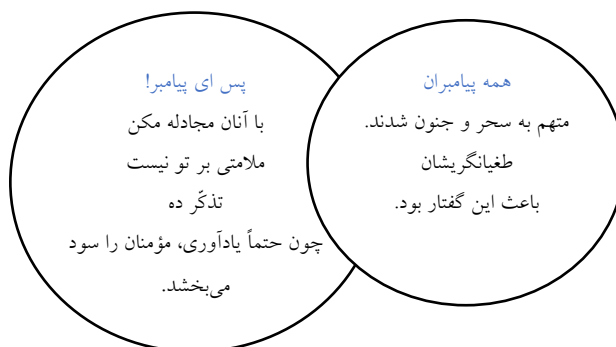
پیامبران را روحیه طغیانگری آنان می‌داند (ذاریات: ۵۲). همچنین، آن حضرت را از مجادله با منکران منع می‌کند و از او می‌خواهد بدون اینکه سرزنشی متوجه او باشد، به هدایت و دعوت خود ادامه دهد (ذاریات: ۵۲). این آیات نیز از لحاظ خطاب و محتوا یکسان‌اند و دو حلقه معنایی را تشکیل می‌دهند.

۴-۱۱- حلقه معنایی یازدهم و دوازدهم سوره ذاریات

آیات پایانی سوره، نتیجه محتوای آیات قبل است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۳۸۵) و به اختلاف اقوال و دودستگی انسان‌ها و همچنین، داستان مخالفت مردم با دعوت انبیا اشاره دارد (حلقه‌های معنایی ۳، ۴ و ۸). خداوند در این آیات، روی سخن را متوجه پیامبر اسلام (ص) می‌کند و علت انکار و اتهام سحر و جنون به

حلقه معنایی یازدهم (حلقه طغیانگران) و دوازدهم (حلقه رفتار پیامبر با طغیانگران):

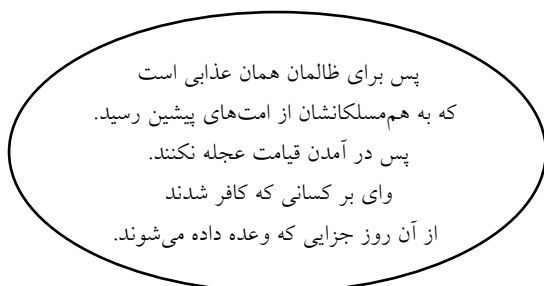
مضمون آیات ۵۲ تا ۵۵ سوره ذاریات.

۴-۱۳- حلقه معنایی چهاردهم سوره ذاریات

خداوند در آخرین آیات این سوره با لحنی هشدارگونه خطاب به منکرانی که پیوسته از تحقق روز جزا پرس و جو می‌کردند، می‌گوید قطعاً برای ظالمان، عذابی همچون عذاب هم‌مسلكانشان از امت‌های پیشین مهیا شده است. سپس از آنان می‌خواهد تا بر آمدن آن روز سخت عجله نکنند «فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِّثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ» (ذاریات: ۵۹) و در پایان، باز بر تحقق وعده قیامت تأکید می‌کند و آخرین هشدار را به منکران روز جزا می‌دهد و می‌فرماید «فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ» (ذاریات: ۶۰)؛ یعنی وای بر کسانی که تحقق روز موعود را انکار می‌کنند.

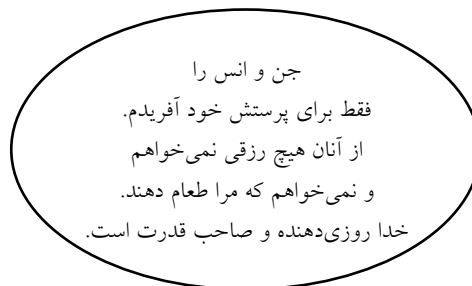
حلقه معنایی چهاردهم (حلقه تهدید منکران): مضمون آیات ۵۹ و ۶۰ سوره ذاریات.

۴-۱۲- حلقه معنایی سیزدهم سوره ذاریات

پس از دعوت انسان به پناه‌بردن به خداوندی که بر آسمان و زمین سیطره دارد (حلقه معنایی نهم)، به هدف خلقت جن و انس می‌پردازد و تأکید می‌کند بر اینکه آنان فقط برای پرستش خداوند آفریده شدند «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶). سپس در تکمیل این معنی می‌گوید من هرگز از آنها روزی نمی‌خواهم و نمی‌خواهم مرا اطعام کنند؛ بلکه این خداوند است که روزی‌دهنده و صاحب قوت و قدرت است (ذاریات: ۵۸ - ۵۷). این سخنان نتیجه آیاتی است که باد، ابرها و کشتی‌ها را مقدمه تقسیم رزق و روزی معرفی کرد (حلقه معنایی اول) و سپس محل نزول رزق بندگان و مکان تحقق وعده‌های الهی را آسمانی دانست که تحت سیطره خداوند است (حلقه معنایی ششم و نهم).

حلقه معنایی سیزدهم (حلقه هدف خلقت): مضمون آیات ۵۶ تا ۵۸ سوره ذاریات.

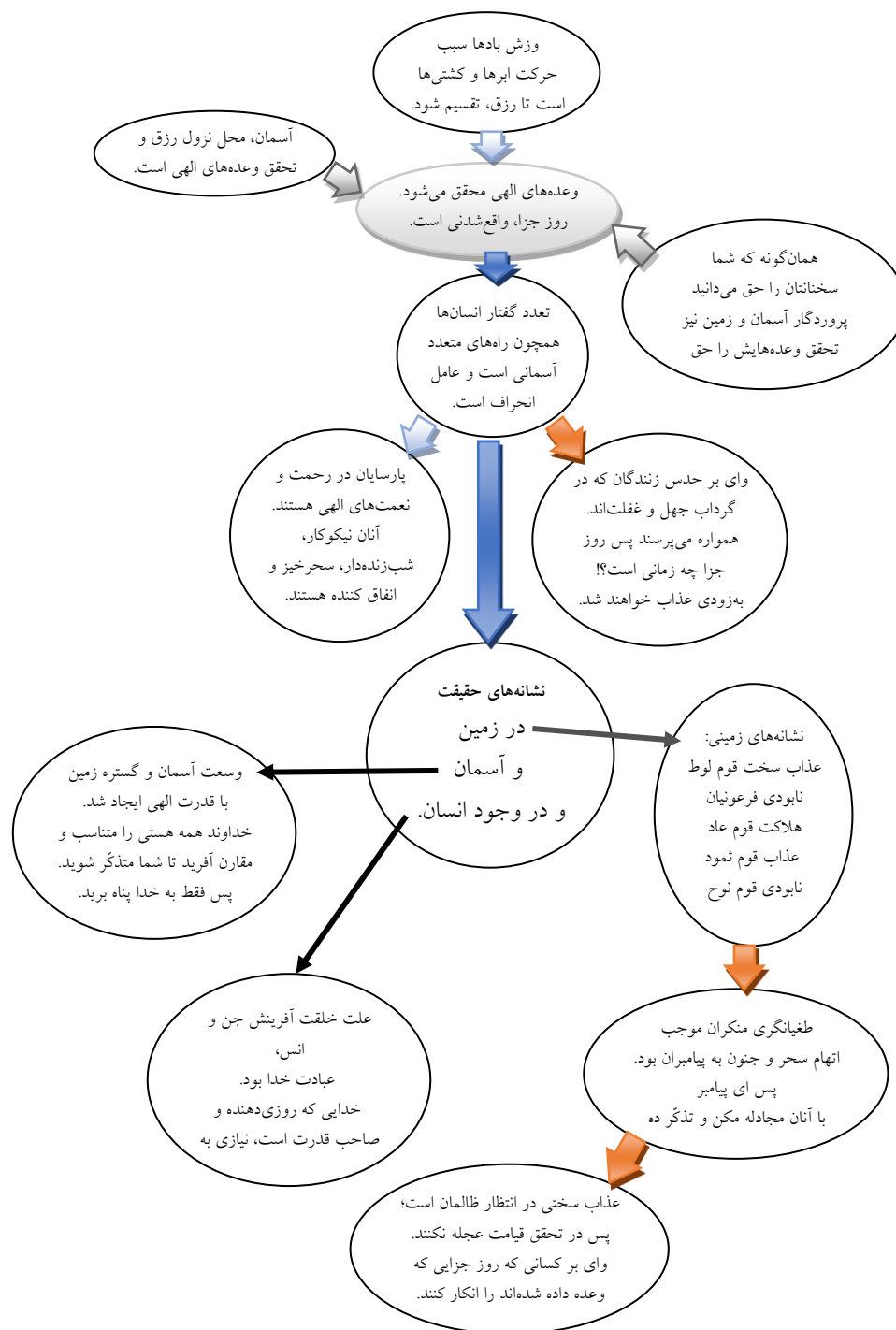
۵- ساختار و نحوه چینش حلقه‌های معنایی سوره ذاریات

اکنون که محتوای سوره ذاریات در حلقه‌های معنایی متعدد قرار داده شد، وقت آن است دقیق‌تر به محتوای این دوایر معنایی نگریسته شود تا نظم منطقی بین آن کشف شود. حلقه جواب قسم‌های ابتدای سوره که بیان‌کننده تحقق همه وعده‌های الهی و برپایی قیامت است، حلقه مرکزی و محور این سوره است و مضمون چهار آیه قسم برای استدلال و باورپذیری جواب قسم در نظر گرفته شد؛ با این توضیح که خداوند حکیم، برای تحقق وعده رازقیت خویش و تقسیم رزق و روزی بندگانش، باد، ابر، کشتی‌ها و دریا را به خدمت گرفته و او برای تحقق هر یک از وعده‌هایش ساختار نظام‌مندی را طراحی کرده و مقدمات و ابزار مختلفی را به کار گرفته است.

پس از تأکید خداوند بر حتمیت برپایی قیامت، تعدد و کثرت اعتقادات و گفتار انسان‌ها را دلیل انحرافشان دانسته و در چهارمین و پنجمین حلقه معنایی به شرح حال دنیوی و اخروی دو گروه متفاوت مؤمنان و منکران تحقق وعده‌های الهی پرداخته است؛ اما از آنجا که عده‌ای پس از مشاهده اختلاف گفتار انسان‌ها در جست‌وجوی حقیقت‌اند، خداوند آنان را دعوت می‌کند تا در نشانه‌های زمین، آسمان و وجود انسان تأمل کنند.

خداوند در هفتمین حلقه معنایی، سیطره بر آسمان و زمین را دلیلی محکم بر تحقق وعده‌هایش دانسته و باز بر معنای محوری سوره تأکید کرده است. سپس در سه حلقه معنایی، جویندگان حقیقت را با نمونه‌هایی از نشانه‌های آسمانی، زمینی و انفسی آشنا کرده است. یادآوری عذاب و نابودی اقوامی که منکر تحقق وعده‌های الهی بودند، همچون قوم لوط، موسی، عاد، ثمود و نوح که محتوای هر یک از این داستان‌ها را در دوایر کوچک‌تری می‌توان جای داد، ولی مجموع آن گویای نشانه‌های زمینی معرفی شده‌اند. پس از تکمیل حلقه عبرت و هشدار، به بیان قدرت خداوند در آسمان و همچنین، نظم و هماهنگی آفرینش تمام اشیا و ذرات هستی اشاره دارد و در یازدهمین حلقه به هدف خلقت انسان می‌پردازد.

خداوند در یازدهمین حلقه معنایی، روی سخن را متوجه پیامبرش می‌کند و علت انکار و اتهام سحر و جنون به پیامبران را روحیه طغیانگری آنان می‌داند و ایشان را به هدایت و دعوت به حقیقت تشویق می‌کند و در آخرین حلقه معنایی باز بر محور این سوره تأکید می‌شود و به منکران تحقق روز جزا هشدار می‌دهد و تحقق وعده قیامت را تکرار می‌کند. برای فهم ساده‌تر، ساختار سوره ذاریات به صورت زیر ترسیم شد تا جایگاه حلقه‌های معنایی واضح‌تر شود.

۶- نتیجه‌گیری

مناسب است به‌جای کشف ارتباط خطی و ترتیبی آیات، انسجام حلقه‌های معنایی کشف شود. با کاربست (فرایند حلقه‌های معنایی) انسجام و ارتباط آیات سوره ذاریات به دست می‌آید. محتوای این سوره در

چهارده حلقه معنایی قرار گرفت و سپس رابطه منطقی بین دوایر کشف شد. در هر حلقه، یک یا چند آیه متناسب و همگون قرار گرفت که ساختار و بافت معنایی نزدیکی با یکدیگر دارند و هدف واحدی را دنبال می‌کنند.

داوری، روح‌الله. (۱۳۹۴). پیوستگی‌های شبکه‌ای سوره‌های قرآن کریم، مطالعه موردی سوره مبارکه ذاریات. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه امام صادق علیه‌السلام. دراز، محمد عبدالله. (۱۳۹۱ق). المدخل الی القرآن الکریم. کویت: دارالقرآن الکریم.

رازی، فخرالدین ابو عبدالله محمد بن عمر. (۱۴۲۰ق). مفاتیح الغیب. بیروت: دار الاحیاء التراث العربی. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دارالعلم.

سیوطی، جلال‌الدین. (۱۳۶۳). الاتقان فی علوم القرآن. تصحیح محمد ابوالفضل ابراهیم. (ترجمه مهدی حائری قزوینی). تهران: امیرکبیر.

سیوطی، جلال‌الدین. (۱۴۰۴ق). الدر المنثور فی تفسیر المأثور. قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی. شحاته، عبدالله محمود. (۱۹۹۰م). اهداف کل سوره و مقاصدها. مصر: الهيئة المصریه العامه للکتب.

طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

عدالت پور، هادی. (۱۳۸۹ش). کاربرد نظریه انسجام متنی در تحلیل روابط انسجامی بین متون مختلف. مطالعات زبانی و بلاغی، ۱، ۱۴۳-۱۳۴.

فراهیدی، خلیل بن أحمد. (۱۴۰۹ق). کتاب العین. قم: نشر هجرت.

فراهی، عبدالحمید. (۱۳۴۹ق). امعان فی اقسام القرآن. قاهره: المطبعه السلفیه.

فقهی‌زاده، عبدالهادی. (۱۳۷۴ش). پژوهشی در نظم قرآن. تهران: دانشگاه تهران.

قطب، سید بن ابراهیم شاذلی. (۱۴۱۲ق). فی ظلال القرآن. بیروت: دارالشروق.

قمی، علی بن ابراهیم. (۱۳۶۳ش). تفسیر قمی. تحقیق سید طیب موسوی جزایری. قم: دار الکتب.

گوستاو لوبون. (۱۳۷۸). تمدن اسلام و عرب. ترجمه

در این سوره، یک حلقه مرکزی (محوری) وجود دارد که بر حتمیت تحقق وعده‌های الهی تأکید دارد و دیگر حلقه‌ها در راستای اثبات، تقسیم افراد در قبال تحقق وعده‌های الهی، بیان شواهد و آیات زمینی، آسمانی و انفسی برای باورپذیری معنای حلقه محوری آمده‌اند.

محتوای هر یک از حلقه‌های معنایی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر امکان و ضرورت تحقق وعده‌های الهی اصرار دارند.

کتاب‌نامه

قرآن کریم.

صحیفه سجادیه

آلوسی، سید محمود. (۱۴۱۵ق). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم. بیروت: دارالکتب العلمیه.

ابن عاشور، محمد بن طاهر. (۱۴۲۰ق). التحریر و التنویر. بیروت: موسسه التاریخ.

احمد بن فارس بن زکریا. (۱۴۰۴ق). معجم مقاییس اللغه. به کوشش عبدالسلام محمد. قم: دفتر تبلیغات.

بنت‌الشاطی، عایشه عبدالرحمن. (۱۳۷۶). اعجاز بیانی قرآن. ترجمه حسین صابری. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم. (۱۳۷۶ش). قرآن ناطق. بی‌جا: دفتر فرهنگ اسلامی.

بیضاوی، عبدالله بن عمر. (۱۴۱۸ق). أنوار التنزیل و أسرار التأویل. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

حری، ابوالفضل. (۱۳۹۱). مناسبات درونی و بیناآیه‌ای در سه سوره سوگنددار قرآن (نازعات، مرسلات، ذاریات). قرآن پژوهی حسنا، ۱۳، ۴۳-۶۵.

خامه‌گر، محمد. (۱۳۹۷). کارایی نظریه هالیدی در ترسیم انسجام متنی سوره‌های قرآن. پژوهش‌های قرآنی، ۱، ۲۹-۴۸.

خامه‌گر، محمد. (۱۳۸۲ش). ساختار هندسی سوره‌های قرآن. بی‌جا: نشر بین‌الملل.

Dawari, Rouhollah. (2014). Network connections of Surahs of the Holy Quran, case study Surah Dhariyat. Master's thesis. Imam Sadiq University.

Darraz, Mohammad Abdullah. (1391 AH). Introduction to Al-Qur'an al-Karim. Kuwait: Dar al-Qur'an al-Karim.

Razi, Fakhruddin Abu Abdallah Muhammad bin Omar. (1420 AH). Secret keys. Beirut: Dar Al-Ihya Al-Turath Al-Arabi.

Raghib Esfahani, Hossein bin Mohammad. (1412 AH). Al-Mufradat fi Gharib al-Qur'an. Beirut: Darul Ilm.

Suyouti, Jalaluddin. (1984). Proficiency in the sciences of the Qur'an. Edited by Muhammad Abulfazl Ibrahim. (Translated by Mehdi Haeri Qazvini). Tehran: Amir Kabir.

Suyouti, Jalaluddin. (1404 AH). Al-durr al-Muthour fi Tafsir al-Mathour. Qom: Ayatollah Marashi Najafi Library.

Shehate, Abdullah Mahmoud. (1990). The goals of the whole surah and the objectives. Egypt: Egyptian General Book Organization.

Tabatabayi, Seyyed Mohammad Hossein. (1417 AH). Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an. Qom: Islamic Publications Office of Qom Seminary Society of Teachers.

Adalatpour, conductor. (2010). The application of the theory of textual coherence in the analysis of coherent relations between different texts. Linguistic and Rhetorical Studies, 1, 143-134.

Farahidi, Khalil bin Ahmad. (1409 AH). Kitab al-Ain. Qom: Emigration Press.

Farahi, Abdul Hamid. (1349 AH). Faith in the types of the Qur'an. Cairo: al-Salafiya.

Fighezadeh, Abdul Hadi. (1995). A research on the order of the Qur'an. Tehran: University of Tehran.

Qutb, Seyed Ibn Ibrahim Shazili. (1412 AH). In the shadows of the Qur'an. Beirut: Dar al-Shorouk.

Qomi, Ali bin Ibrahim. (1984). Qomi's interpretation. Qom: Dar al-Kitab.

Gustave Lebon. (1999). Islamic and Arab

محمدتقی فخرداعی گیلانی. بی‌جا: افراسیاب.

مدرسی، سید محمدتقی. (۱۴۱۹ق). من هدی القرآن. تهران: دار محیی الحسین.

مصطفوی، حسن. (۱۳۶۰). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

نصرتی، شعبان و سازجینی، مرتضی و عباس یوسفی تازه کندی. (۱۳۹۶). سبک‌شناسی سوره ذاریات. فصلنامه ذهن، ۷۱ (۱۸)، ۲۰۱-۲۲۷.

References

The Holy Quran. Sahifeh Sajjadih

Alousi, Seyyed Mahmoud. (1415 AH). The spirit of meaning in the interpretation of the Great Qur'an. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmieh.

Ibn Ashour, Muhammad bin Tahir. (1420 AH). Al-Tahrir. Beirut: Institute of History.

Ahmed bin Faris bin Zakaria. (1404 AH). The dictionary of linguistic comparisons. Qom: Islamic Propagation Office.

Bint al-Shati, Ayesha Abd al-Rahman. (1997). The miracle of the Qur'an. Translated by Hossein Saberi. Tehran: Scientific and Cultural Press.

Biazar Shirazi, Abdul Karim. (1997). Quran Natiq. NP: Office of Islamic Culture.

Baidawi, Abdullah bin Omar. (1418 AH). Anwar al-Tanzir. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi.

Hari, Abulfazl. (2011). Internal and inter-verse relations in the three swearing surahs of the Qur'an (Nazaat, Mursalat, Dhariyat). Quran Research Husna, 13, 43-65.

Khamegar, Mohammad. (2017). The effectiveness of Halliday's theory in drawing the textual coherence of the Qur'anic surahs. Qur'anic Researches, 1, 4-29

Khamegar, Mohammad. (2012). The geometric structure of the Qur'anic surahs. NP: International Press.

Translation and Publishing Company.

Nosrati, Shaaban and Sazjini, Morteza and Abbas Yousefi Tashe Kandi. (2016). Stylistics of Surah Dhariyat. Mind Quarterly, 71 (18), 201-227.

civilization. Translated by Mohammad Taghi Fakhrdaei Gilani. NP: Afrasiab.

Madrasi, Seyyed Mohammad Taghi. (1419 AH). From the guide of the Qur'an. Tehran: Dar Muhibbi Al-Hussein.

Mustafavi, Hassan. (1981). Investigation of the words of the Holy Qur'an. Tehran: Book